

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

СТАСЬ МЕЛІНДА ІВАНІВНА

УДК 378.147:37.036.5:75.01

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.02 – теорія та методика навчання
(образотворче мистецтво)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Черкаському національному університеті імені Б.Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Демиденко Тетяна Миколаївна,
Черкаський національний університет
імені Б.Хмельницького, доцент кафедри
педагогіки і соціальної роботи.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Афанасьєв Юрій Львович,
Державна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, завідувач кафедри
мистецтвознавства та експертної діяльності;

кандидат педагогічних наук, доцент
Бабенко Леонід Вікторович,
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені В.Винниченка, декан факультету мистецтв.

Захист відбудеться 11 вересня 2007 року о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 10 серпня 2007 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А.В.Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Соціально-економічні зрушення початку третього тисячоліття зумовили необхідність суттєвого реформування діяльності усіх соціальних інституцій і насамперед системи освіти й виховання особистості. Одним із стратегічних напрямків оновлення сучасної освіти, визначених державними документами – Законом України “Про вищу освіту”, Національною доктриною розвитку освіти України, Державною національною програмою “Освіта” (“Україна XXI століття”) – є створення умов для формування творчої особистості майбутнього вчителя, реалізації її природних задатків і можливостей в освітньому процесі. У зв’язку з цим нагальною потребою є необхідність підготовки нової генерації вчителів та розробки комплексу теоретичних та методичних основ забезпечення цього процесу. Зростання сучасних вимог до підготовки майбутнього вчителя зумовлює необхідність розвитку його творчої сфери, одним із вагомих чинників якої є цілеспрямоване формування творчих здібностей. Зазначені тенденції освіти підсилюють значення викладання мистецьких дисциплін, зокрема образотворчого мистецтва, як могутнього фактора становлення творчої особистості вчителя.

У науковій літературі проблема розвитку творчих здібностей особистості висвітлена у багатьох дослідженнях: філософів (Є.Басін, М.Бердяєв, Д.Говорун та ін.); психологів (Д.Богоявленська, Л.Божович, Л.Виготський, О.Галін, В.Кузін, А.Маслоу, Я.Пономарьов, С.Рубінштейн, Н.Тализіна, Б.Теплов та ін.); педагогів (В.Бутенко, І.Зязюн, Б.Ліхачов, С.Мельничук, Б.Неменський, О.Рудницька та ін.); мистецтвознавців (В.Аронов, М.Волков, О.Тарасенко та ін.). Завдання та зміст методичної підготовки майбутніх учителів загалом, та образотворчого мистецтва зокрема, визначені Є.Антоновичем, Е.Зайкою, С.Коновець, О.Риндіним, М.Ростовцевим, І.Черкесовою, О.Шевнюк, Ф.Шмітом, передбачають набуття знань, умінь та навичок з допомогою специфічних методів навчання образотворчому мистецтву. Водночас, важливість використання мистецтва у фаховій підготовці вчителів обґрунтував у своїх працях І.Зязюн, доцільне використання мистецького потенціалу у процесі формування здібностей вчителя висвітлювала О.Рудницька, необхідність взаємодії з мистецтвом та вплив мистецтва на розвиток творчих здібностей окреслювали у своїх працях Г.Ващенко, А.Канарський, Е.Кібрік, Н.Киященко, В.Костін та ін.

Екстраполюючи окреслене вище на площину процесу фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва зазначимо, що специфікою художньо-педагогічної освіти, сутність якої полягає у процесі та результаті духовно-практичного осягнення мистецтва зорієнтованого на розвиток особистості, є необхідність спрямування навчального процесу на спеціальну художню підготовку та формування творчих здібностей майбутнього вчителя.

Аналіз стану фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва дозволив виявити ряд суперечностей, які мають місце у процесі формування творчих здібностей майбутніх фахівців, а саме: між потребою впровадження гуманістичних засад у практику мистецького навчання і недостатнім його використанням у педагогічному процесі; між необхідністю розвитку творчих можливостей особистості учня та недостатнім рівнем підготовки до такої діяльності вчителя; між потребами суспільства у розвитку творчої особистості вчителя образотворчого мистецтва та недостатньою розробленістю педагогічного процесу формування у нього відповідних творчих здібностей.

Актуальність, теоретичне і практичне значення окресленої проблеми у системі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, недостатня її теоретична й методична розробленість, а також потреби практики зумовили вибір теми дослідження “*Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва*”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і соціальної роботи Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького як складової загальної проблеми дослідження “Наукові основи педагогічної освіти в університеті”. Тему дисертації затверджено Вченою радою Черкаського національного університету імені

Б. Хмельницького (протокол №1 від 30.08.2006 р.) та узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №8 від 31.10.2006 р.).

Об'єкт дослідження: процес фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження: методика формування творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методики формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

В основу дослідження покладено таку **гіпотезу:** ефективність формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва зростатиме завдяки: впровадженню поетапної методики, котра забезпечить творчий індивідуальний розвиток та розширення ціннісно-мотиваційного поля навчально-виховної діяльності майбутніх фахівців; застосуванню ефективних методів, спрямованих на актуалізацію та збагачення змісту художньо-творчої діяльності студентів; запровадженню інтерактивних форм, методик та ефективних педагогічних умов їх реалізації у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Відповідно до мети й гіпотези визначено такі **завдання дослідження:**

1. Вивчити стан досліджуваної проблеми у теорії та практиці загальної та мистецької освіти.
2. Конкретизувати зміст та розкрити структуру поняття “творчі здібності майбутніх учителів образотворчого мистецтва”.
3. Визначити критерії, показники та рівні перевірки сформованості творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.
4. Обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити поетапну методику формування творчих здібностей майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва.
5. Розробити методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів з формування творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Методологічну основу дослідження становить філософська концепція прагнення людини до активного пізнання оточуючого світу; положення про творчу сутність особистості та особливості її прояву в усіх сферах життєдіяльності; урахування взаємозв'язку та взаємної обумовленості розвитку особистості під впливом природних і соціальних факторів; усвідомлення діалектичної зумовленості свободи творчості й відповідальності перед суспільством, особливості впливу мистецтва на формування у молодого покоління загальнолюдських, національних, духовних цінностей.

Теоретичною основою дослідження стали філософські ідеї щодо сутності ролі мистецтва у процесі підготовки майбутніх учителів (Ю.Воробей, О.Клепиков, І.Кучерявий, Е.Кодьєва, Н.Кривда, М.Лохтіна, Ю.Юхимук та ін.); загальні положення з проблеми формування творчої індивідуальності (А.Горнфельд, І.Лапшин, Д.Овсяннико-Куликовський, Т.Райнов та ін.); гуманізація освітньої ролі мистецтва (Ю.Бабанський, Г.Балл, В.Буряк, В.Бутенко, Г.Васянович, С.Гончаренко, І.Зязюн, О.Мороз, Н.Ничкало, П.Пшибиш, В.Рибалка, О.Рудницька, В.Сластьонін, С.Смирнов, К.Хиц, Р.Хмельюк та ін.); наукові праці з питань мистецької фахової підготовки (Я.Запаско, О.Гладун, М.Юр та ін.); узагальнення існуючого досвіду в галузі фахової підготовки вчителів образотворчого мистецтва у системі вищої педагогічної освіти (Л.Бабенко, О.Михайлюк, О.Отіч, М.Пічкур, Н.Рибас та ін.); сучасні дослідження особливостей розвитку творчих здібностей (Б.Ананьєв, Н.Головка, Г.Голубова, Н.Кузьміна, В.Сухомлинський, В.Татенко та ін.).

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези було використано комплекс наукових **методів дослідження**. *Першу групу* склали теоретичні методи – критичний аналіз психолого-педагогічної, філософської, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження; вивчення, синтез, систематизація й узагальнення психолого-педагогічного досвіду з метою визначення рівнів, етапів та відповідних їм критеріїв сформованості творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. До *другої групи* увійшли такі емпіричні методи – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ювання, тестування, обговорення, аналіз продуктів художньо-творчої діяльності майбутніх учителів; констатувальний і формувальний експерименти для перевірки ефективності методики формування творчих здібностей майбутніх

учителів образотворчого мистецтва; експертної оцінки та самооцінювання; математично-статистичні методи обробки кількісних показників.

Організація дослідження. Наукове дослідження здійснювалось упродовж 1992 – 2006 років та включало кілька етапів:

На *першому етапі* дослідження (1992 – 1993 рр.) мало місце вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з означеної проблеми, було визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розроблено програму експерименту.

На *другому етапі* (1994 – 1995 рр.) було проведено констатувальний експеримент з метою визначення у майбутніх учителів рівнів сформованості творчих здібностей, розроблено методику формульовального експерименту.

На *третьому етапі* (1996 – 1998 рр.) на основі впровадження створеної методики формульовального експерименту, здійснювалася перевірка активності впливу образотворчого мистецтва на становлення і розвиток творчої індивідуальності.

На *четвертому етапі* (1998 – 2006 рр.) було систематизовано результати теоретичних пошуків, сформульовано висновки констатувального та формульовального експериментів, зроблено узагальнення дослідження.

База дослідження. Дослідно-експериментальну роботу було проведено в Черкаському національному університеті імені Б.Хмельницького, Уманському педагогічному університеті імені П. Тичини, Кіровоградському педагогічному університеті імені В. Винниченка та Полтавському педагогічному університеті імені В. Короленка. Дослідженням було охоплено 456 майбутніх учителів цих навчальних закладів, зокрема спеціальностей “Соціальна педагогіка та образотворче мистецтво”, “Психологія та образотворче мистецтво”, “Початкове навчання та образотворче мистецтво”, “Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво”.

Наукова новизна результатів дослідження. *Вперше* конкретизовано зміст та структуру поняття “творчі здібності майбутнього вчителя” через творчо-самостійну інтерпретацію образотворчого мистецтва; *удосконалено* зміст фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; *обґрунтовано* залежність ступеня підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до педагогічної діяльності від рівня сформованості його творчих здібностей; *апробовано* поетапну методику формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва та експериментально перевірено ефективність її запровадження у навчально-виховний процес підготовки майбутнього вчителя; *запропоновано* інноваційні методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів з формування творчих здібностей студентів; *набули подальшого розвитку* ефективні методи та форми актуалізації художньо-творчої діяльності у процесі формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що феномен образотворчості розглянуто з позицій системного аналізу та збагачення наукових уявлень щодо методики формування творчих здібностей.

Практичне значення дослідження полягає у можливості запровадження у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів навчальних планів з образотворчого мистецтва з урахуванням специфіки базової мистецької підготовки учителів, робочих навчальних програм з курсів: “Малюнок”, “Живопис”, “Композиція”, “Кольорознавство”, “Історія мистецтв” та “Методика викладання образотворчого мистецтва”, які увійшли в комплекс організаційних і педагогічних програмних засобів для забезпечення інноваційних технологій наступності неперервної художньої освіти та методичних рекомендацій щодо формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Особистий внесок дисертанта полягає у теоретико-методологічній розробці механізму формування образотворчості майбутнього вчителя через упровадження інноваційних методик у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, покликаних сприяти розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, обґрунтувати методики його практичної реалізації у процесі навчання та впровадження дидактичної системи навчально-дослідних завдань, які забезпечують ефективність цього процесу. У спільній з І. Сергієнко статті “Використання

елементів арттерапії (терапії мистецтвом) на заняттях з образотворчого мистецтва” автору належить обґрунтування завдань і розробка методики використання арсеналу арттерапії на заняттях з образотворчого мистецтва.

Вірогідність і аргументованість отриманих результатів наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження забезпечувалась теоретичним і методичним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням комплексу взаємодоповнюючих дослідницьких методів, репрезентативністю вибірки досліджуваних явищ, поєднанням якісного та кількісного аналізу отриманих експериментальних даних дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися у процесі дослідно-експериментальної роботи з майбутніми вчителями у вищих навчальних закладах за авторськими програмами, шляхом публікацій статей у наукових виданнях. Основні положення й висновки дисертації обговорювалися і здобули позитивну оцінку на четвертому *Міжнародному конгресі українців* (Одеса, 1999 р.), на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: “Психолого-педагогічні та естетичні аспекти професійно-художньої освіти на межі ХХІ століття” (Черкаси, 1999 р.), “Реклама і дизайн ХХІ сторіччя: освіта, культура, економіка” (Київ, 2001 р.), “Неперервна професійно-художня освіта: теорія і практика” (Черкаси, 2002 р.), на *Міжрегіональній науково-практичній конференції* “Дизайн-освіта: методологія викладання фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін” (Черкаси, 2004 р.), на *Всеукраїнських науково-практичних конференціях*: “Шляхи і засоби формування основ естетичної культури школярів в умовах середньої загальноосвітньої школи та особливості естетичного виховання і художньої освіти в навчальних закладах нового типу” (Черкаси, 1997 р.), “Мистецька і дизайнерська освіта в Україні та шляхи її інтеграції у європейський простір: досвід, проблеми, перспективи” (Івано-Франківськ, 1999 р.), “Зміст загальної середньої образотворчої освіти і підготовка вчителів образотворчого мистецтва” (Київ, 2000 р.).

Основні положення та результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького (довідка №41/03 від 08.02.2007 р.), Уманського педагогічного університету імені П. Тичини (довідка №1238/03 від 24.11.2006 р.), Кіровоградського педагогічного університету імені В. Винниченка (довідка №369-Н від 14.12.2006 р.) та Полтавського педагогічного університету імені В. Короленка (довідка № 7873/01-37/17 від 08.12.2006 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлені у 11 публікаціях, з них 1 – у співавторстві; зокрема 6 статей – у провідних наукових фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (285 найменувань) та 6 додатків. Загальний обсяг дисертації 186 сторінок, з них 165 сторінок основного тексту. Робота містить 7 таблиць і 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність досліджуваної проблеми; визначено об’єкт, предмет, мету та завдання дослідження, сформульовано гіпотезу, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, окреслено методологічні та теоретичні засади дисертації, наведено відомості про апробацію та впровадження її результатів у педагогічну практику.

У першому розділі – “Теоретичні основи дослідження проблеми формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва” – на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури здійснено аналіз досліджуваної проблеми, конкретизовано сутність творчості та її проявів у вчителів образотворчого мистецтва, висвітлено сучасний стан проблеми формування творчих здібностей майбутніх учителів у педагогічній теорії та практиці, визначено особливості та педагогічні можливості образотворчого мистецтва з позицій його впливу на формування творчих здібностей майбутніх учителів, обґрунтовано педагогічні умови формування творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

З'ясовано, що за змістом і характером конкретної діяльності здібності поділяються на загальні та творчі, які розвиваються у тісному взаємозв'язку. До загальних віднесено здібності, що функціонують у широкому діапазоні особистісної діяльності – розумові, психічні, інтелектуальні, тощо (С. Гончаренко, В. Дружинін, Д. Завалішина, А. Реан, В. Шадриков та ін.). Ми акцентуємо увагу на творчих здібностях для забезпечення сформованості високого рівня професіоналізму майбутніх учителів образотворчого мистецтва, визначених на основі структурних компонентів образотворчості (К. Бейттел, В. Лоуенфельд, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.), а саме: *творчий склад мислення*, який відіграє вирішальну роль у трансформації матеріалу дійсності у художній витвір, забезпечує здійснення творчого процесу на всіх його етапах і створення, за цих умов, твору мистецтва; *сміливість уяви і фантазії*, що спонукає до перевтілення в життя творчих сил особистості, спрямованих на перетворення реальної дійсності, створюючи щось нове; *емпатію* – здатність співпереживати; *натхнення* – стан високого духовного піднесення, супроводжуючись яким, особистість знаходить самовираження у художній творчості; *інтуїцію*, як сферу прояву осяяння у процесі художньої творчості; *оригінальність, відхід від шаблону*, що забезпечує відхід від стереотипів, шаблонів, застарілих поглядів, які спонукають до неповторності.

Здійснено аналіз наукових підходів щодо визначення сутності творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а саме: особистісного (І. Бех, О. Карпова, Ю. Орлов та ін.), аксіологічного (О. Олексюк, М. Ткач, Г. Щербакова та ін.), інтегративного (М. Гринькова, О. Пехота, О. Цокур та ін.). Поєднання особистісного підходу, спрямованого на всебічний гармонійний розвиток особистості; аксіологічного, що заснований на основі ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя; інтегративного, в основі якого лежить спосіб наукового пізнання, котрий виробляє цілісний підхід до окресленого феномена, створює теоретичні передумови мистецької освіти, що визначає специфіку організаційно-педагогічного забезпечення процесу професійної підготовки фахівців образотворчого мистецтва.

На основі наукових підходів сформульоване авторське визначення поняття *“творчі здібності майбутніх учителів образотворчого мистецтва”* як таких особистісних утворень, які спонукають до постійного творчого пошуку, необхідності оволодіння творчими вміннями, результатом чого є створення нових творів образотворчого мистецтва *“за законами краси”* за критеріями новизни, оригінальності та об'єктивної значущості. Складовими елементами цього поняття, за нашим висновком, є творчий склад мислення, сміливість уяви і фантазії, емпатія, натхнення, оригінальність, відхід від шаблону, які знаходять своє виявлення в уміннях, класифікованих нами на *вміння зображення й уміння вираження*.

Обґрунтовано, що творчі здібності майбутніх учителів ефективно формуються у процесі залучення їх до практичної художньо-творчої діяльності. Створення майбутніми вчителями нових творів мистецтва *“за законами краси”*, як результату художньо-творчого процесу, неможливе без сформованого у них естетичного смаку – здатності відчувати красу пропорцій, здатності до надання естетичної оцінки. Естетичний смак розвивається у процесі художньо-творчої діяльності майбутніх учителів, формується на враженнях від прекрасного у мистецтві та в житті, удосконалюється і розвивається на основі естетичного досвіду (Є. Громов).

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури та художньо-творчих робіт майбутніх учителів образотворчого мистецтва нами доведено, що спрямованість творчої особистості майбутнього вчителя, її характер, темперамент, творчі здібності розкриваються у власному художньому творі й творчий акт є, за своєю суттю, глибокою реалізацією її індивідуальності (Л. Виготський, В. Кузін, О. Мелік-Пашаєв).

Спираючись на наукові дослідження авторів (К. Бункер, А. Лук, В. Левін, Г. Єрмаш, П. Якобсон, Р. Росмен та ін.) нами виділено й охарактеризовано такі етапи художньо-творчого процесу: *усвідомлення потреби* (виникнення потреби у художній творчості, свідомо праця над пошуком шляхів особистої реалізації через власну художню творчість); *поява задуму, ідеї* (характерним є внутрішнє піднесення, як результат прояву стану натхнення, перебуваючи в якому особистість відчуває загальний вигляд майбутнього твору без деталізації, що дає їй можливість перетворювати задум у канву конкретних епізодів); *творча розробка задуму* (конкретизація окремих складових частин художнього твору шляхом створення начерків, замальовок, ескізів тощо,

виникає потреба в отриманні кінцевого результату – закінченого художнього твору); *пошук форми та реалізація творчого задуму* (досягнення найбільшої взаємодії ідеї з формою та виражальними засобами, що надає художньому твору цілісності сприйняття. Цей процес має вигляд ланцюжка: цілісність – деталізація – узагальнення); *аналіз творчого доробку* (самооцінка власного художнього твору, в результаті якої відбуваються значні зміни у свідомості особистості (усвідомлення недоліків та творчих досягнень), що спонукають її до подальшої художньо-творчої діяльності. Цей етап – зроблених висновків і нових відкриттів – сприяє внутрішньому зростанню особистості майбутнього вчителя, що позитивно впливає на формування творчих здібностей).

У дослідженні визначено, що за умови належного рівня розвитку вищих почуттів у майбутніх учителів виникає потреба у творчості, під час якої відбувається підвищення рівнів сформованості творчих здібностей майбутніх учителів, що знаходять своє виявлення в уміннях зображення і вираження. Розвиток умінь зображення базується на теоретичному вивченні правил і законів образотворчої діяльності, оволодінні практичними уміннями та навичками, які відповідають академічним засадам образотворчості. Поряд із уміннями зображення за певних умов формуються уміння вираження, які знаходять відображення у творчому підході до втілення художнього задуму в творі мистецтва.

На основі здійсненого науково-теоретичного аналізу, вивчення сутності досліджуваного явища, було виділено такі *критерії* сформованості творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва: *мотиваційно-ціннісний* (чинники, які спонукають до потреби у самовираженні шляхом художньо-творчої інтерпретації дійсності), *особистісно-оцінний* (адекватність самооцінки через аналіз результату власної художньої творчості), *креативно-експресивний* (емоційно-почуттєва трансформація матеріалу дійсності у художній твір), *діяльнісно-творчий* (зв'язок інтуїтивних процесів з нешаблонним розв'язанням нових завдань).

З метою впровадження змістової структури ефективного формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва нами визначені наступні педагогічні умови, а саме: споглядання та аналіз творів образотворчого мистецтва; взаємозв'язок з іншими видами мистецтва; оволодіння образотворчою грамотою (на базі правил, законів образотворчого мистецтва); запровадження у практику авторських навчальних програм з малюнку, живопису, композиції, кольорознавства, історії мистецтв та методики викладання образотворчого мистецтва, які містять завдання творчого характеру; оцінка студентами власних художніх творів (під час навчального процесу) та групою викладачів (на заліку-виставці); вільний вибір майбутніми вчителями виражальних засобів; інтеграція у процес формування творчих здібностей майбутніх учителів двох напрямів (розвитку індивідуальних здібностей та формування індивідуальних особливостей). За визначених педагогічних умов ці напрями взаємодіють, а це означає, що розвиток індивідуальних практичних умінь та навичок майбутнього вчителя безпосередньо впливає на формування його особистості та навпаки, ефективне формування творчих здібностей підвищує рівень фахової підготовки. Нами зроблено висновок про те, що творчі здібності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, можуть розвиватись лише у процесі активної діяльності, й тому вони розглядаються у єдності з конкретно творчою продуктивною діяльністю.

Отже, фахова підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва в сучасних умовах має бути зорієнтована на їхню художню творчість і передбачає не стільки передачу професійних знань та умінь, скільки формує їхні творчі здібності. У дослідженні доведено, що процес формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбувається, передусім, шляхом включення кожної особистості в активну художньо-творчу діяльність і має свою специфіку, яка полягає у постійному вирішенні поставлених перед ними художньо-творчих завдань. Такий процес, за нашим висновком, вимагає чіткого планування організаційних і дидактичних дій, а саме: забезпечення педагогічних умов формування творчих здібностей; комплексне застосування розроблених програм з малюнку, живопису, композиції, кольорознавства, історії мистецтв та методики викладання образотворчого мистецтва; встановлення оптимальних зв'язків між завданнями дидактичного й творчого типу, їх послідовність; використання ефективних форм та методів активізації художньо-творчої діяльності.

У другому розділі – “Експериментальне дослідження ефективності формування творчих

здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва у навчально-виховному процесі” – розроблено показники визначених критеріїв, за допомогою яких застосовано діагностичні характеристики рівнів сформованості досліджуваного феномену, викладено зміст констатувального та формувального експериментів, впроваджено методiku формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Мета проведення *констатувального* експерименту полягала у визначенні рівнів сформованості творчих здібностей та умінь майбутніх учителів до впровадження розробленої нами методики. Перевірка здійснювалася за допомогою комплексного застосування емпіричних методів (спостереження, анкетування, інтерв'ювання, тестування, експертне оцінювання і самооцінювання). Для обробки первинних даних використовувався метод математичної статистики – визначення середнього арифметичного.

Відповідно до змістових параметрів окреслених *критеріїв* було визначено *показники*, що дають змогу виявити міру сформованості досліджуваного явища. Так, *мотиваційно-ціннісний* критерій включає такі показники: інтерес до виконання навчальних завдань, оперування здатністю до уявлення й фантазування, спроможність емпатійного втілення у художній образ; *особистісно-оцінний* містить адекватність оцінки творів образотворчого мистецтва, здатність мислити художньо-творчими образами, ступінь розвитку здатності до створення асоціативного ряду; *креативно-експресивний* охоплює наявність винахідливості й динамічності, рівень емоційно-експресивної виразності створеної композиції, міра здатності до гармонійного сполучення “складних” кольорів; *діяльнісно-творчий* характеризує здатність до імпровізаційної діяльності, міра розвиненості інтуїтивного пошуку, наявність потенціалу натхнення у вирішенні нешаблонних завдань. Подана критеріальна структура була покладена в основу педагогічного діагностування досліджуваного феномена.

Методика організації констатувального експерименту складалася з двох етапів. На першому етапі було проведено анкетування, що дало змогу з'ясувати ступінь зацікавленості, потреби обізнаності, респондентів у сфері образотворчого мистецтва та визначити можливості оволодіння образотворчою грамотою. Зміст анкет носив опитувальний характер. На другому етапі констатувального експерименту нами було використано метод практичних завдань, сутність якого полягала у розв'язанні творчих проблем шляхом виконання художніх робіт.

З'ясувалося, що в експериментальних групах найнижчий ступінь сформованості мають такі творчі здібності, як здатність до натхнення (58,6% респондентів знаходяться на низькому рівні сформованості) та оригінальність, відхід від шаблону (56,3% респондентів знаходяться на низькому рівні сформованості). Найбільший ступінь сформованості зафіксований нами у 65,8% респондентів – емпатія та в 65,6% респондентів – сміливість уяви і фантазії, що знаходяться на середньому рівні сформованості.

Зведені результати констатувального експерименту дозволили розподілити респондентів на чотири рівні сформованості творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва: низький (Н), середній (С), достатній (Д) та високий (В).

Репродуктивний (Н.) – наявність у майбутніх учителів образотворчого мистецтва обмежених знань і умінь з образотворчості; відсутність індивідуального ставлення до мистецтва; мінімальні прояви фантазування у художній творчості; формальність підходу до творчого процесу; відсутність відповідності форми сюжету; однотипність емоційності, що вказує на байдуже ставлення до художньо-творчого процесу (44,1% від загальної кількості респондентів).

Пошуковий (С.) – відсутність стійкості умінь зображення та вираження, в яких знаходять своє виявлення творчі здібності майбутніх учителів. З цим пов'язані певні труднощі, які виникають під час вирішення майбутніми вчителями художньо-творчих завдань, зокрема: використання виражальних можливостей кольору і форми, що впливає на цілісність художнього твору; надання зображенню емоційної виразності; створення оригінального, нестандартного художнього твору; відхід від примітивних, однотипних зображень (47%).

Аналітичний (Д.) – грамотність вирішення художньо-творчих завдань; уміння використовувати набуті знання у творчому процесі; здатність до створення цілісного,

оригінального, нестандартного художнього твору; можливість творчої інтерпретації натури та знаходження адекватної художньої форми для вираження особистого емоційного ставлення до дійсності у художньо-творчій діяльності. Майбутні вчителі з достатнім рівнем сформованості творчих здібностей здатні створювати нові твори мистецтва, які мають позитивний вплив на глядача навіть у тих випадках, коли сюжет художнього твору вимагає показу трагічних подій (6,7%).

Творчий (В.) – відповідає нормам фахової підготовки до художньо-творчої діяльності й характеризується постійним прагненням до систематичної наполегливої та піднесеної творчої праці, яка приносить особистості внутрішнє задоволення і радість. Майбутньому вчителю з високим рівнем творчих здібностей притаманна здатність до створення нових, оригінальних образів шляхом перетворення практичного, почуттєвого, інтелектуального, емоційно-змістовного досвіду. У всіх художньо-творчих роботах присутній ефект новизни, неповторності, яскравості образів, що вказує на унікальність, неординарність мислення, глибина внутрішнього світу особистості майбутнього вчителя. Найбільшою мірою про високий рівень творчих здібностей свідчать художні роботи, які містять у собі мотиви руху та розмаїття “складних” колірних відтінків (2,2%).

Результати констатувального експерименту засвідчили переважно низький рівень сформованості в експериментальних групах творчих здібностей майбутніх учителів. Загалом, середньоарифметичний показник сформованості окреслених нами в дослідженні творчих здібностей в експериментальних групах відповідає низькому рівню у 44,1% респондентів, середньому – у 47% респондентів, достатньому – у 06,7% респондентів, високому – в 02,2 % респондентів. Це дозволило виявити ряд недоліків, які не сприяють ефективному формуванню творчих здібностей майбутніх учителів: функціональна невідповідність навчальних аудиторій; недостатнє спілкування з творами мистецтв; низький рівень володіння образотворчою грамотою; відсутність завдань творчого характеру у змісті робочих навчальних програм з фахових дисциплін; відсутність інтеграції між розвитком індивідуальних здібностей та індивідуальних особливостей.

На основі якісного та кількісного аналізу отриманих констатувальних даних розроблено методичку *формульованого* експерименту. Для його проведення нами було сформовано дві групи майбутніх учителів – експериментальну (ЕГ) – 25 осіб – у якій заняття проходили за експериментальною методикою та контрольну (КГ) – 21 особа – яка продовжувала заняття за традиційною програмою.

Формувальний експеримент був проведений згідно розробленої моделі поетапної методички формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Перший етап – пошуково-адаптаційний – було спрямовано на виявлення міри зацікавленості майбутніх учителів художньо-творчою діяльністю, підбір методів, засобів та форм ефективного впливу з боку викладача на формування їхніх творчих здібностей. Підкреслимо, що тут особливого значення набуває включення у навчально-виховний процес психологічних аспектів: сприяння створенню психологічної готовності майбутніх учителів до навчання, інтелектуального розвитку, формування необхідного стану, настрою, активності; включення методів, прийомів і засобів, з допомогою яких відбувається розвиток індивідуально-психологічних особливостей, які впливають на навчальну активність; індивідуалізація особистісних підходів у сприянні формуванню творчих здібностей та вмінь кожної особистості. На цьому етапі використовувались індивідуальні форми роботи з майбутніми вчителями та спеціально розроблені авторські методи. Зокрема, метод “*візуально-репродуктивного впливу*”, який забезпечує реалізацію вимог принципу наочності та репродуктивного відтворення художніх зразків шляхом використання інших виражальних засобів та матеріалів (за вибором студента). Цей метод дає змогу суттєво підвищити рівень зацікавленості й інтересу до художньої діяльності. Метод “*колірної та знаково-символічної виразності*” передбачав систематичне включення у навчальний процес практичних завдань, спрямованих на вираження внутрішньої концепції особистості майбутнього вчителя через нефігуративність, що допомагало їхній адаптації у новому середовищі.

Другий етап – зображувально-виражальний – було підпорядковано визначенню організаційних і дидактичних дій відносно здійснення процесу формування творчих здібностей майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва, зокрема: забезпечення педагогічних умов

формування творчих здібностей; комплексне застосування розроблених навчальних програм з малюнка, живопису та композиції; встановлення оптимальних зв'язків між завданнями дидактичного й творчого типу, їх послідовність; використання активних форм та методів активізації художньо-творчої діяльності. З цією метою застосовувалися такі форми і методи: “асоціативних перетворень”, який забезпечував уміння оперувати формою та кольором, творчо їх трансформувати, виражаючи внутрішній зміст зображувальних понять чи явищ довкілля завдяки активізації нестандартного, творчого мислення, здатність до утворення й виявлення зорових образів; “інтеграції мистецтв” (використання музичних ритмів на заняттях з образотворчого мистецтва) – давав змогу майбутнім учителям пережити сильні емоційно-почуттєві збудження, очищаючи психіку, розкривати подавлені та затиснуті творчі сили, що спонукало до художньо-творчої діяльності. Цей метод дав змогу відтворити у матеріалі, зрозуміти, трансформувати негативні емоційно-почуттєві прояви в позитивні з метою здійснення свідомого контролю власної емоційності, що є необхідним для майбутнього вчителя; “видозміни художньо-творчої діяльності” – передбачав періодичне включення у навчально-виховний процес майбутніх учителів завдань вільного характеру, що значно підвищило активність, продуктивність і якість їхньої художньо-творчої діяльності; “самостійності” – сприяв адекватності самооцінки, самоорганізації, вивільненню творчої енергії, прагненню до творчої діяльності.

Третій етап – аналітично-узагальнюючий – було зорієнтовано на здійснення аналізу художньо-творчих робіт майбутніх учителів з метою перевірки дієвості створеної методики формування творчих здібностей та внесення відповідних коректив у зміст окремих її аспектів. На цьому етапі ми застосовували наступні методи, а саме: “зіставлення та порівняння, який був спрямований на зіставлення, порівняльний аналіз результатів художньої діяльності майбутнього вчителя за конкретний проміжок часу і сприяв виявленню міри розвиненості потенційних творчих можливостей особистості; “коригування”, за допомогою якого було внесено корективи у комплексні навчальні програми та окремі завдання, передбачені експериментальною методикою, з урахуванням індивідуального підходу до навчально-творчої діяльності майбутніх учителів.

За даними діагностуючого зрізу на початку експерименту майбутні вчителі експериментальних і контрольних груп мали загалом ідентичні результати. Порівняльний аналіз узагальнених середніх показників вихідного рівня сформованості творчих здібностей та умінь майбутніх учителів експериментальних і контрольних груп на початку експерименту дав змогу зробити висновок про те, що переважна більшість майбутніх учителів обох груп знаходиться на низькому (ЕГ – 42,2%, КГ – 52,7%) та середньому (ЕГ – 46,8%, КГ – 42,7%) рівнях сформованості.

На підсумковому етапі педагогічного експерименту були зроблені контрольні зрізи рівнів сформованості творчих здібностей і умінь майбутніх учителів у експериментальних та контрольних групах, проведений глибокий аналіз ефективності й доцільності авторських навчальних програм і методик. Результати експертного оцінювання показали, що найбільша кількість респондентів експериментальних груп досягла достатнього рівня сформованості творчих здібностей (54,0%), а контрольних – залишилась на низькому рівні (51,4%).

Таким чином, в експериментальних групах, у порівнянні з контрольними групами, спостерігалось підвищення рівня сформованості творчих здібностей. Водночас, слід зазначити, що суттєві зміни за шкалою зростання відбулися в показниках, які стосуються таких творчих здібностей майбутніх учителів, як сміливість уяви і фантазії, оригінальність, відхід від шаблону, здатності до натхнення.

Зіставлення здобутих даних, що відповідають рівням сформованості творчих умінь зображення та вираження, в яких знаходять своє виявлення творчі здібності майбутніх учителів, у експериментальних і контрольних групах, дає змогу констатувати, що відбувся значний зріст. В експериментальних групах уміння зображення досягли достатнього рівня у 76,6% респондентів, а вміння вираження – 63,1%. У контрольних групах достатнього рівня досягли 00,0% респондентів, проте низького – 83,1% (уміння зображення), 92,2% (уміння вираження).

Отже, ми можемо зробити висновок, що творчі уміння зображення та вираження, у яких знаходять своє виявлення творчі здібності, в експериментальних групах у результаті запровадження поетапної методики досягли відповідно достатнього (76,6%, 63,1%) та високого (19,1%, 16,9%)

рівнів сформованості, в той час, коли у контрольних групах вони залишилися на низькому рівні сформованості (83,1%, 92,2%).

У процесі порівняння результатів формувального експерименту на початковому і прикінцевому етапах ми дійшли висновку, що в експериментальних групах спостерігається значна динаміка творчих здібностей – найбільша кількість майбутніх учителів досягла достатнього рівня сформованості (54,0%), решта – високого (12,3%). На низькому рівні залишилось 04,7% респондентів, на середньому – 29,0% (див. таблицю 1). Рівень розвитку творчих умінь в експериментальних групах також підвищився: на початок експерименту з низьким рівнем сформованості було зафіксовано 76,9% респондентів з умінням зображення та 88,0% – з умінням вираження, на кінець експерименту переважна кількість респондентів із сформованими творчими вміннями зображення і вираження досягли переважно достатнього (74,6%, 63,1%) та високого (19,1%, 16,9%) рівнів.

Таблиця 1

Узагальнені показники динаміки сформованості творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Критерії	Кількість студентів у %															
	Початок експерименту								Кінець експерименту							
	ЕГ				КГ				ЕГ				КГ			
	Рівні				Рівні				Рівні				Рівні			
	Н	С	Д	В	Н	С	Д	В	Н	С	Д	В	Н	С	Д	В
1. Мотиваційно-ціннісний	26,0	68,0	03,8	02,2	48,3	47,8	03,9	00,0	02,9	20,7	61,1	15,3	46,8	44,6	07,4	01,2
2. Особистісно-оцінний	39,6	54,7	04,0	01,7	61,9	34,2	03,9	00,0	07,5	37,3	45,8	09,4	60,6	35,5	03,9	00,0
3. Креативно-експресивний	56,4	32,9	09,3	01,4	54,5	42,9	02,6	00,0	02,7	36,9	48,0	12,4	53,2	42,0	04,8	00,0
4. Діяльнісно-творчий	54,9	31,4	09,3	04,4	46,0	45,9	06,5	01,6	05,7	21,1	61,0	12,2	45,0	46,3	06,9	01,8
Середнє значення	44,2	46,8	06,6	02,4	52,7	42,7	04,2	00,4	04,7	29,0	54,0	12,3	51,4	42,1	05,7	00,8

Порівняльний аналіз даних початкового та прикінцевого етапів формувального експерименту в експериментальних групах вказує на те, що спостерігається значне зростання кількості респондентів із сформованими творчими здібностями, зокрема: творчий склад мислення – з достатнім рівнем – на 41,8%, з високим – на 07,7%; сміливість уяви і фантазії – з достатнім рівнем на 70,2%, з високим – на 19,5%; емпатія – з достатнім рівнем – на 44,5%, з високим – на 06,6%; натхнення – з достатнім рівнем – на 64,97%, з високим – на 11,1%; інтуїція – з достатнім рівнем – на 38,3%, з високим – на 04,5%; оригінальність, відхід від шаблону – з достатнім рівнем – на 38,7%, з високим – на 11,0%; та творчих умінь, в яких знаходять своє виявлення творчі здібності, зокрема зображення – з достатнім рівнем – на 74,6%, з високим – на 19,1%; вираження – з достатнім рівнем – на 63,1%, з високим – на 16,9%.

У контрольних групах результати формувального експерименту на початку і наприкінці залишилися практично тотожними. Спостерігалось незначне зростання кількості респондентів з достатнім рівнем сформованості творчих здібностей в середньому на 00,9%. Результати аналізу початкового та прикінцевого етапів формувального експерименту вказують на те, що зростання рівня сформованості творчих умінь, в яких знаходять своє виявлення творчі здібності майбутніх учителів, у контрольних групах залишився незмінним.

Узагальнені результати педагогічного експерименту відображені у вигляді діаграми на рис. 1.

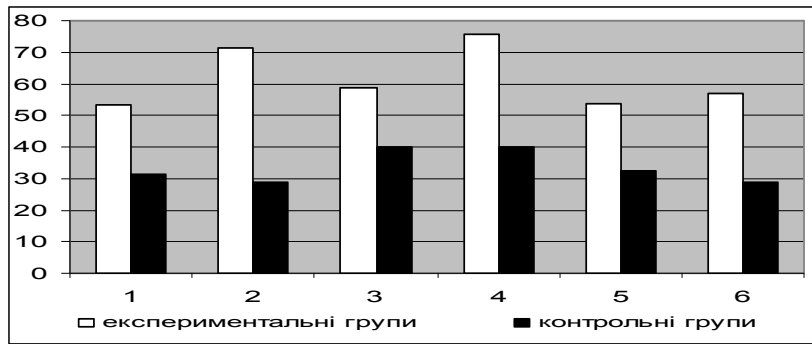

Рис.1. Порівняльний аналіз рівнів сформованості творчих здібностей за результатами формувального експерименту (%)

Отже, ми можемо констатувати, що важливим підсумком експериментального дослідження є підтвердження нашого гіпотетичного бачення ефективності впливу засобів активізації художньо-творчої діяльності майбутніх учителів на формування їхніх творчих здібностей.

Ми перевірили кореляційний зв'язок коефіцієнтів сформованості творчих здібностей та умінь майбутніх учителів використавши ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена і дійшли висновку, що вірогідність результатів на початковому та кінцевому етапах формувального експерименту в експериментальних та контрольних групах вказує на значимий зв'язок. Відтак, є всі підстави стверджувати, що впровадження розроблених теоретично обґрунтованих підходів, навчальних програм мистецького спрямування з малюнку, живопису, композиції, кольорознавства, історії мистецтв і методики викладання образотворчого мистецтва, педагогічних умов та поетапної методики у навчально-виховний процес вищого навчального закладу сприяють формуванню творчих здібностей майбутнього вчителя.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення проблеми формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, котре знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці поетапної методики формування творчих здібностей майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва. Проведене дослідження та виконання всіх поставлених завдань довели правомірність висунутої гіпотези й дозволили зробити такі висновки.

1. Нагальним завданням реформування сучасної системи вищої освіти в Україні є створення умов для розвитку загальнолюдських і національних морально-духовних вартостей, інтелекту, потенційних творчих можливостей, творчої самореалізації. У цьому контексті актуальним є пошук нових методичних підходів, створення нових методичних рекомендацій, програм, для викладачів вищих навчальних закладів, спрямованих на формування творчих здібностей майбутніх учителів за допомогою засобів образотворчого мистецтва.

2. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу конкретизувати зміст та структуру поняття “творчі здібності майбутніх учителів образотворчого мистецтва” і в авторському формулюванні визначити їх як такі особистісні утворення, які спонукають її до постійного творчого пошуку, необхідності оволодіння творчими вміннями, результатом чого є створення нових творів образотворчого мистецтва “за законами краси” за критеріями новизни, оригінальності та об'єктивної значущості. У процесі зробленого аналізу визначено сутність ряду важливих творчих здібностей, необхідних для забезпечення високого рівня професіоналізму майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а саме: творчий склад мислення; сміливість уяви і фантазії; розвиток емпатії; натхнення; інтуїції; оригінальність, відхід від шаблону, які знаходять своє виявлення в вміннях, класифікованих нами на *вміння зображення* й *вміння вираження*. Обґрунтовано, що формування творчих здібностей особистості майбутнього вчителя відбувається шляхом здійснення поетапності художньо творчого процесу. Нами виділено й охарактеризовано такі етапи: усвідомлення потреби; поява задуму, ідеї; творча розробка задуму; пошук форми та реалізація творчого задуму; аналіз творчого доробку.

3. У дисертації було визначено й охарактеризовано педагогічні умови запровадження інтерактивних форм і методик формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, а саме: споглядання та аналіз творів образотворчого мистецтва; спілкування з іншими видами мистецтва; опанування образотворчої грамоти (на базі правил, законів образотворчого мистецтва); впровадження у практику авторських навчальних програм з малюнку, живопису, композиції, кольорознавства, історії мистецтв і методики викладання образотворчого мистецтва, які містять завдання творчого характеру; оцінка студентами власних художніх творів (під час навчального процесу) й групою викладачів (на заліку-виставці); вільний вибір майбутніми вчителями виражальних засобів; інтеграція у процес формування творчих здібностей майбутніх учителів двох напрямів (розвиток індивідуальних здібностей та формування індивідуальних особливостей). За визначених педагогічних умов ці напрями взаємодіють. Враховуючи це, ми дійшли висновку, що творчі здібності майбутніх учителів, можуть розвиватись лише у процесі активної діяльності, й тому розглядаються нами у єдності з конкретною творчою діяльністю.

4. Для визначення рівнів сформованості творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва було розроблено відповідні *критерії* та їх *показники*: мотиваційно-ціннісний критерій (показники: інтерес до виконання навчальних завдань, оперування здатністю до уявлення й фантазування, спроможність емпатійного втілення у художній образ), особистісно-оцінний критерій (показники: адекватність оцінки творів образотворчого мистецтва, здатність мислити художньо-творчими образами, ступінь розвитку здатності до створення асоціативного ряду), креативно-експресивний критерій (показники: наявність винахідливості й динамічності, рівень емоційно-експресивної виразності створеної композиції, міра здатності до гармонійного сполучення “складних” кольорів), діяльнісно-творчий критерій (показники: здатність до імпровізаційної діяльності, міра розвиненості інтуїтивного пошуку, наявність потенціалу натхнення у вирішенні нешаблонних завдань).

5. Це дозволило нам визначити рівні сформованості творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а саме: репродуктивний (низький), пошуковий (середній), аналітичний (достатній), творчий (високий). У процесі діагностичного обстеження у більшості майбутніх учителів було виявлено недостатній рівень сформованості творчих здібностей. Результати дослідження засвідчили переважно низький рівень сформованості творчих здібностей майбутніх учителів експериментальних груп. Загалом, середньоарифметичний показник сформованості окреслених нами в дослідженні творчих здібностей у експериментальних групах відповідає низькому рівню сформованості у 44,1% респондентів, середньому – у 47% респондентів, достатньому – у 06,7% респондентів, високому – в 02,2 % респондентів. Це зумовило необхідність розробки поетапної методики формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

6. У ході формувального експерименту було апробовано поетапну методику формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Метою першого (пошуково-адаптаційного) етапу було виявлення міри зацікавленості майбутніх учителів художньо-творчою діяльністю, підбір методів, засобів та форм ефективного впливу з боку викладача на формування їхніх творчих здібностей. На цьому етапі використовувались індивідуальні форми роботи з майбутніми вчителями та спеціально розроблені авторські методи: “візуально-репродуктивного впливу”, “колірної та знаково-символічної виразності” та ін. Зміст другого (зображувально-виражального) етапу було підпорядковано визначенню організаційних і дидактичних дій відносно здійснення процесу формування творчих здібностей майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва, зокрема: забезпечення педагогічних умов формування творчих здібностей; комплексне застосування розроблених навчальних програм з малюнка, живопису та композиції; встановлення оптимальних зв'язків між завданнями дидактичного і творчого типу, їх послідовність; використання активних форм та методів активізації художньо-творчої діяльності. З цією метою застосовувалися такі форми й методи: “асоціативних перетворень”, “інтеграції мистецтв”, “видозміни художньо-творчої діяльності”, “самостійності” та ін. Третій (аналітично-узагальнюючий) етап було зорієнтовано на здійснення аналізу художньо-творчих робіт

майбутніх учителів з метою перевірки дієвості створеної методики формування творчих здібностей та внесено відповідні корективи у зміст окремих її аспектів. На цьому етапі ми застосовували такі методи: “зіставлення та порівняння”, “коригування” та ін.

7. Порівняльний аналіз узагальнених середніх показників вихідного рівня сформованості творчих здібностей і умінь майбутніх учителів експериментальних та контрольних груп на початку формувального експерименту дав змогу зробити висновок про те, що переважна більшість майбутніх учителів в обох групах знаходиться на низькому (ЕГ – 42,2%, КГ – 52,7%) та середньому (ЕГ – 46,8%, КГ – 42,7%) рівнях сформованості. На завершальному етапі формувального експерименту найбільша кількість респондентів експериментальних груп досягла достатнього рівня сформованості творчих здібностей (54,0%), а контрольних – залишилась на низькому рівні (51,4%), що вказує на суттєве підвищення рівня сформованості творчих здібностей в експериментальних групах. Творчі уміння зображення та вираження, в яких знаходять своє виявлення творчі здібності, в експериментальних групах у результаті запровадження експериментальної методики досягли відповідно достатнього (76,6%, 63,1%) та високого (19,1%, 16,9%) рівнів сформованості, у той час, коли в контрольних групах вони залишилися на низькому рівні сформованості (83,1%, 92,2%).

Таким чином, експериментальна перевірка довела ефективність використання розробленої нами методики у системі формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва і підтвердила гіпотезу дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує вирішення означеної проблеми. Вимагають поглибленої розробки проблеми пошуків шляхів і засобів формування творчої особистості вчителя, зокрема: виявлення умов розвитку творчих здібностей учителів у процесі післядипломної освіти; забезпечення умов для розвитку творчих здібностей особистості у системі шкільної освіти; соціально-педагогічне обґрунтування розвитку творчих здібностей обдарованих дітей у спеціальних навчально-виховних закладах.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Стась М.І. Провідна функція уяви та фантазії у становленні і розвитку особистості творця //Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки. Випуск 10. – Черкаси: ЧДУ, 1999. – С. 91-94.
2. Стась М.І. Формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх вчителів засобами образотворчого мистецтва //Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта. – Львів: Світ, 2000. – С. 305-312.
3. Стась М.І., Сергієнко І.М. Використання елементів арттерапії (терапії мистецтвом) на заняттях з образотворчого мистецтва //Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки. Випуск 18. – Черкаси: ЧДУ, 2000. – С. 80-85. Автору належить обґрунтування завдань і розробка методики використання арсеналу арттерапії на заняттях з образотворчого мистецтва.
4. Стась М.І. Художня творчість як фактор розвитку особистості //Вісник Черкаського університету: Психолого-педагогічні науки. Випуск 8. – Черкаси: ЧДУ, 1998. – С. 152-155.
5. Стась М.І. Формування художньо-творчих якостей майбутніх учителів в історії педагогічної освіти України //Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Зб. наук. праць /За ред. В.Я. Даниленка. – Харків: ХДАДМ, 2004. – №8. – С. 99-106.
6. Стась М.І. Сучасний стан проблеми формування естетичних творчих якостей і умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва у педагогічній теорії та практиці //Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Зб. наук. праць Уманського держ. пед. університету ім.П.Тичини. – К.: Міленіум, 2006. – Випуск 16 – С. 50-56.
7. Стась М.І. Шляхи і засоби художньо-творчої діяльності особистості //Зміст загальної середньої образотворчої освіти і підготовка вчителів образотворчого мистецтва: Всеукраїнська науково-практична конференція. – Київ: КМІУВ, 2000. – С. 77-80.
8. Збірник програм з дисциплін образотворчого циклу /Уклад.М.І.Стась. – Черкаси: ЧДУ, 2000. – 38 с.
9. Стась М.І. Функціональна роль творчого складу мислення у становленні особистості творця //Реклама і дизайн ХХІ сторіччя: освіта, культура, економіка: Зб. наук. Праць /За ред. М.П. Ліфінцева, Є.А. Антоновича. Випуск 2. – К.: ІППР, 2001. – С. 211-212.

10. Стась М.І. Творче самовираження особистості – провідний чинник розвитку її естетичних якостей //Професійно-художня освіта України: Зб. наук. праць /За ред. І.А. Зязюна, В.О. Радкевич, Р.Т. Шмагало. – Київ-Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2002. – С. 39-42.

11. Стась М.І. Методичні рекомендації з формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Черкаси: ЧНУ, 2007. – 36 с.

Стась М.І. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (образотворче мистецтво) – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, – Київ, 2007.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню проблеми формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва. У дослідженні науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено поетапну методика формування творчих здібностей майбутніх учителів, виявлено ефективні методи актуалізації їхньої художньо-творчої діяльності.

“Творчі здібності майбутніх учителів образотворчого мистецтва” нами визначено як такі особистісні утворення, які спонукають до постійного творчого пошуку, необхідності оволодіння творчими вміннями, результатом чого є створення нових творів образотворчого мистецтва “за законами краси” за критеріями новизни, оригінальності та об’єктивної значущості. Доведено, що складові елементи цього поняття знаходять своє виявлення в уміннях зображення й уміння вираження. Обґрунтовано, що творчі здібності майбутніх учителів образотворчого мистецтва ефективно формуються у процесі залучення їх до практичної художньої діяльності. Визначено критерії й показники, встановлено рівні сформованості творчих здібностей майбутніх учителів. Запропоновано методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а саме: пошуково-адаптаційного, зображувально-виражального й аналітично-узагальнюючого етапів.

Ключові слова: майбутні вчителі, образотворче мистецтво, структура творчих здібностей, поетапна методика формування творчих здібностей, практична художня діяльність.

Стась М.І. Методика формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (изобразительное искусство) – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, – Киев, 2007.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства. В исследовании научно обоснованна, разработана и экспериментально проверена поэтапная методика формирования творческих способностей будущих учителей, раскрыты эффективные методы актуализации их художественно-творческой деятельности. “Творческие способности будущих учителей изобразительного искусства” нами определены как такие личностные образования, которые побуждают к постоянному творческому поиску, необходимости овладения творческими умениями, результатом чего является создание новых произведений изобразительного искусства “по законам красоты”, по критериям новизны, оригинальности и объективной значимости. Доказано, что составляющие элементы изучаемого феномена находят свое проявление в умениях изображения и выражения. В исследовании дано обоснование тому, что творческие способности будущих учителей изобразительного искусства эффективно формируются в процессе вовлечения их в активную практическую творческую деятельность. Разработаны критерии и показатели сформированности творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства: *мотивационно-ценностный критерий* (показатели: интерес к выполнению учебных заданий, владение способностью к воображению и фантазированию, возможность эмпатийного вчувствования в художественный образ); *лично-оценочный критерий* (показатели:

адекватность оценки произведений изобразительного искусства, способность мыслить художественно-творческими образами, мера развития способности к созданию ассоциативного ряда); *креативно-экспрессивный критерий* (показатели: наличие изобретательности и динамичности, степень эмоционально-экспрессивной выразительности созданной композиции, мера возможности к гармоничному сочетанию “сложных” цветов); *деятельно-творческий критерий* (показатели: способность к импровизационной деятельности, мера развития интуитивного поиска, наличие потенциала вдохновения в решении нешаблонных задач). В соответствии с критериями выделены четыре уровня сформированности творческих способностей: низкий, средний, достаточный, высокий. В результате проведения констатирующего эксперимента было определено, что большинство будущих учителей изобразительного искусства экспериментальной группы имеют низкий уровень сформированности творческих качеств, что позволило выявить ряд следующих недостатков: низкий уровень овладения изобразительной грамотой, отсутствие заданий творческого характера в содержании рабочих учебных программ со специальных дисциплин, недостаточное общение с произведениями искусства, функциональное несоответствие учебных аудиторий, отсутствие интеграции между развитием творческих способностей и индивидуальных особенностей, что послужило основанием для разработки экспериментальной поэтапной методики.

Формирование творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства осуществлялось в три этапа. Первый, *поисково-адаптационный* этап, был направлен на заинтересованность будущих учителей художественно-творческой деятельностью, подбор методов, способов и форм эффективного влияния со стороны преподавателя на формирование их творческих способностей. На этом этапе использовались индивидуальные формы работы с будущими учителями изобразительного искусства и специально разработанные авторские методы: визуально-репродуктивного влияния, цветовой и знаково-символической выразительности и другие. Второй этап, *изобразительно-выразительный*, был подчинен определению организационных и дидактических действий относительно осуществления процесса формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства. С этой целью использовались следующие формы и методы: ассоциативных преобразований, интеграции искусств, видоизменения художественно-творческой деятельности, самостоятельности и другие. На третьем, *аналитическо-обобщающем* этапе, апробирован метод анализа художественно-творческих работ будущих учителей с целью проверки действенности созданной поэтапной методики формирования творческих способностей, вследствие чего внесены соответствующие коррективы в содержание отдельных ее аспектов. В процессе этой работы были использованы методы сопоставления, сравнения, коррекции и другие.

Проведенное исследование подтвердило выдвинутую гипотезу. Эффективность разработанной поэтапной методики формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства обеспечивается расширением ценностно-мотивационного поля учебно-воспитательной деятельности будущих учителей изобразительного искусства путем введения поэтапной методики формирования их творческих способностей; использованием эффективных методов формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства, направленных на актуализацию художественно-творческой деятельности личности учителя; обогащением содержания, внедрением интерактивных форм и методик формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства и эффективных педагогических условий их реализации в учебно-воспитательном процессе высших учебных заведений. Предложенная методика показала высокую эффективность, о чем свидетельствует положительная динамика полученных результатов.

Ключевые слова: будущие учителя, изобразительное искусство, структура творческих способностей, поэтапная методика формирования творческих способностей, практическая художественная деятельность.

Thesis for gaining scientific candidate degree in pedagogics by specialization 13.00.02. – Theory and Methods of Teaching (Pictorial Art) – Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2007.

The dissertation centers on the problem of forming and developing future pictorial art teachers' creative qualities and skills. It gives theoretical grounds and experimentally proves the effectiveness of the offered strategy how to form and develop future pictorial art teachers' creative abilities step by step.

We define the term 'future pictorial art teachers' creative abilities' as personal newly formed qualities and skills which stimulate a person for creative search and quest for inspiration, for necessity to acquire new skills and create new pieces of art satisfying 'laws of beauty' and the criteria of novelty, originality and objective meaningfulness. The structure of the above mentioned abilities has been proved to combine skills of picturing and skills of self-expressing. Both types of skills are effectively formed in the process of practical activities.

The criteria and indices as well as the hierarchy of the achieved degree of future pictorial art teachers' creative abilities have been determined. The strategy offered includes three basic phases of forming and developing future pictorial art teachers' abilities such as: 1) search and adaptive, 2) picturing and self-expressing, and 3) generalizing phases.

Key words: future teachers, pictorial art, structure of creative abilities, methodology of forming creative abilities step by step, practical pictorial abilities.